

Agora: politinių komunikacijų studijos 4
 ISSN 2029-9923 (spausdintas), ISSN 2424-3663 (internetinis)
<http://dx.doi.org/10.7220/2424-3663.2016.4.2>

LAURAS BIELINIS

Kauno Vytauto didžiojo universiteto Politikos mokslų ir diplomatijos fakulteto
 Socialinės ir politinės teorijos katedros profesorius, el. paštas: lauras.bielinis@pmdf.vdu.lt

MEDIATIZUOTA POLITIKA – NAUJA TVARKA, NAUJI VEIKĖJAI, NAUJA GALIA

Straipsnyje kalbama apie žiniasklaidos ir politikos suartėjimo pasekmes politinei terpei. Politikos subjektams būdingų funkcijų atkartojimas bei pilnas ar dalinis kai kurių iš jų perėmimas žiniasklaidos sistemos naudai sukuria naują situaciją, kada politinio sprendimo galia tarpusavyje ima dalintis politinės struktūros ir žiniasklaidos sistema. Politikos mediatizacijos procesai iššaukia naujas politikos raiškos galimybes.

Problema yra ta, kad šiandien politinių galių rungtis yra ne politinių subjektų konkurencijos rezultatas, o politikos ir medijų rungties pasekmė.

Pagrindiniai žodžiai: mediatizacija, žiniasklaida, politinis laukas, virtuali politika, politinė komunikacija.

Įvadas

Žurnalistas ir politikas yra, visų pirma, partneriai viešojoje erdvėje, tačiau ir konkurentai, nors ne priešininkai.

(Gediminas Kirkilas)¹

Denisas McQuailas teigia, jog visos masinės komunikacijos studijos remiasi prielaida, kad žiniasklaida gali daryti ženklų poveikį visuomenei. Vienas ryškesnių tokios argumentacijos pavyzdžių šiandien yra jo knyga *Mass Communication Theory*. Tačiau aš bandysiu teigti, kad žiniasklaida, galėdama daryti

¹ SAKALAS, Aloyzas ir Gediminas KIRKILAS. *Apie lietuvišką žiniasklaidą* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles%2F91352> [žiūrėta: 2009 02 13].

poveikį, siekia pasinaudoti šia galimybe ne tam, kad sustiprintų savo tarpininkavimo tarp visuomenės ir valdžios vaidmenį. Jau daug kalbėta apie tai, kad šiandieninė politika išties yra simboliškai priklausoma nuo žiniasklaidos pozicijų bei sprendimų. O pastaruoju metu kalba eina apie tai, kad žiniasklaida, turėdama komunikacines įtakas, galias ir ryškias pozicijas, besiformuojančias politinėje sistemoje, pretenduoja tapti ir realizuoti politines ambicijas kaip savarankiškas politinis subjektas, vis dažniau pavaduojantis partijas ir perimantis jų vietą demokratinėje visuomenėje.

Politinės partijos funkcijos šiuolaikiniuose politikos procesuose

Globalūs pokyčiai visuomenėje sukėlė daugelį pasikeitimų ekonominiuose santykiuose ir kultūroje. Tarpasmeniniai santykiai kinta nenuspėjamai greitai, bet yra viena svarbi valstybės bei visuomenės gyvenimo sritis, kuri beveik nekinta (bent jau manoma, kad čia niekas neturi kisti ir nežvelgiama į galimas pokyčių perspektyvas). Tai politika ir politinės partijos. Tačiau tikėjimas, kad politikos procesai, reiškiniai bei vertybės yra ir lieka tokie, kokie jie buvo įvardyti klasikiniu šiuolaikinės politikos sampratos formavimosi laikotarpiu (XIX a. pabaiga – XX a. pradžia), yra prarandamas.

Mes labai sunkiai išsivaduojame iš tradicinių, XIX–XX a. industrinės visuomenės epochoje susiformavusių ir šiandien jau klasikiniams tapusių politinių partijų supratimo stereotipų. Šiandien vis dar gaji nuomonė, kad politinės partijos – tai masių, didelių visuomenės sluoksnių politinio atstovavimo institucijos, per kurias masės išreiškia savo valią priimant sprendimus valstybėje, kurios formuoja vertybinius, ideologinius visuomenės grupių principus.

Tačiau nauji vėjai, naujos socialinės bei technologinės galimybės prasiveržia ir čia. Mes nepripažįstame pokyčių, ir tada naujovės tampa netikėtai susiformavusia nauja galimybe novatoriams arba trukdžiu konservatyviai nusiteikusiems politikams bei politikos mąstytojams. Naujos galimybės globalioje pasaulio terpėje, informacinių technologijų ir galimybių laiku jau veikia ir turi įtakos mūsų politiniams veiksams bei sprendimams. Nepriklausomai nuo to, kaip įnirtingai tarpusavyje kovoja politikai ar politinės partijos, kokios aistros verda politikoje ir kokia partija ar politikas nugalai, valdžios santykių ir politinių įtakų sistemoje lieka viena neišnykstanti, auginanti savo galią ir pretenzijas jėga – visada dėmesio centre esanti žiniasklaida, kuri politikoje moderuoja pačius įvykius bei pati tampa politikos veiksmu, galbūt lemiamu...

Daug kas pastebi, kad politinės partijos funkcionuoja kaip nedidelės profesionalia politika užsiimančių žmonių grupės, telkiančios aplink save aktyviai

palaikančius ir formaliai užsiregistravusius partijos nariais asmenis, realiai neturinčius galimybės visapusiškai dalyvauti sprendimų priėmimo procesuose, negalinčius prasiveržti į politines viršūnes bei traktuojamus kaip partinės struktūros medžiaga, kurią įstatymas verčia formalizuoti politiškai ir vadinti partijos nariais. Partijų nariai, neužimantys vadovaujančių postų partijoje, virsta politinio fono formuotojais, kurių pagrindinės funkcijos – palaikymas rinkimų metu bei nesudėtingas funkcionavimas.

Daugelis autorių įžvelgia kritinį partinės sistemos būvį, formuoja hipotezes ir bando paaiškinti priežastis. Čia yra reikšminga „Seymuro Lipseto ir Steino Rokkano hipotezė, kad Vakarų partinės sistemos nuo XX a. pradžios iki šešto dešimtmečio išliko nepakitusios – kristalizuotos (*frozen*) stipraus rinkėjų grupių susitapatavimo su atitinkamomis politinėmis partijomis dėka, pradeda kvestionuoti šeštame–septintame dešimtmetyje“².

Yra daug bandymų pateisinti politinių partijų reikšmę šiuolaikinei visuomenei. Mes galime atrasti daug autorių, tačiau, manau, vertinga remtis į lietuvių – dėl medžiagos prieinamumo bei dėl to, kad partijų bei partinės sistemos lietuvių tyrėjai remiasi vakarietiškos minties tradicija ir iš esmės nenutolsta nuo pagrindinių Vakaruose susiformavusių partijų bei partinės sistemos funkcionavimo argumentų. Atkreipčiau dėmesį į Giedrių Žvaliauską, kuris cituodamas Kay Lawson teigia, kad politinės partijos užima tarpinę poziciją tarp piliečių ir valstybės bei atlieka šių polių jungties funkciją³. Tokiu būdu pabrėžiama svari tarpininkavimo funkcija, be kurios partijos prarastų galimybę atstovauti visuomenės grupėms. Vystydamas šį argumentą Žvaliauskas akcentuoja registruotų partijos narių aktyvumo reikšmę bei aiškios partinės struktūros būtinumą. Pabrėždamas šias mintis jis atranda kitą autoritetingą autorę – Susan E. Scarrow, kuri teigia, kad dėl didelio registruotų partijos narių skaičiaus politinės partijos laikomos viena iš sėkmingiausių XX a. politinės organizacijos formų, bei akcentuoja, kad išsivysčiusios industrinės visuomenės negali veikti be politinių partijų, o pačios partijos negali funkcionuoti, neturėdamos narių⁴. Čia mums svarbu suvokti, kad politinių partijų institutas, tarpininkaudamas tarp piliečių ir valstybės, galutinai susiformavo ir įgijo milžinišką politinę reikšmę industriinių visuomenių metu. Žvaliauskas intuityviai artėja prie minties, kad šiuolaikinėmis sąlygomis (turime omenyje informacinės visuomenės sąlygas) politinės

² NOVAGROCKIENĖ, Jūratė. Seimo rinkimai 2000: partinės sistemos evoliucija ar transformacija? In: *Lietuva po Seimo rinkimų 2000*. Vilnius–Kaunas: Naujasis lankas, 2001, p. 51.

³ ŽVALIAUSKAS, Giedrius. *Ar partijos Lietuvoje yra demokratiškos?* Kaunas: Technologijos, 2007, p. 28.

⁴ Ten pat, p. 30.

partijos netenka šios savo funkcinės reikšmės: „sunku prieštarauti teiginiams, kad, stipriai išaugus šiuolaikinių žiniasklaidos priemonių, viešosios nuomonės tyrimų bei viešųjų ryšių įtakai organizuojant rinkimines kampanijas, eilinių partijos narių svarba partijų gyvenime sumažėjo“⁵. Tačiau, kaip matome, Žvaliauskas pastebi tik partijos narių reikšmės mažėjimą, palikdamas partijoms tą pačią reikšmingą poziciją politiniuose procesuose. Ši pozicija pabrėžiama pasiremiant Scarrow, kuri taip pat pažymi, kad „didelis dėmesys žiniasklaidai, eiliniams piliečiams gali sudaryti įspūdį, kad partija yra elito iniciatyva ir yra nutolusi nuo žmonių“⁶.

Tačiau vertėtų atkreipti dėmesį į, manyčiau, tikslų ir pagrindinę tendenciją partijų raidoje nulemiantį veiksni, kurį trumpai apibūdino Kęstutis Šerpėtis: „Politinių partijų atsiradimas, pagal klasikinį modelį sąlygojamas socialinių sluoksnių politinių interesų atstovavimo reikmių“⁷. Šiandienos fragmentuotoje visuomenėje, informacinių veiksnių paveikta klasikinio varianto partija, kokia ji buvo suformuota industrinės visuomenės amžiuje, praranda vertę. Ši partijų degradavimo tendencija pastebima jau XX a. pabaigoje.

Pakankamai glaustai ir aiškiai partijų funkcionavimo esmę bei jų funkcionavimo supratimo raidą parodė Justinas Dementavičius⁸, kuris remdamasis Edmundo Burke'o apibrėžimu išskyrė du partijų bruožus, sudarančius partijų funkcionavimo bazę („Pirma, partijos veiklos tikslas – sukurti tokią struktūrą, kuri galėtų efektyviai veikti valstybės valdyme, įgyvendinti nacionalinį interesą. Antrasis bruožas – partiją vienija bendri principai ir idėjos“⁹) ir pademonstravo, kaip per kelis šimtmečius kito partijų reikšmės suvokimas. Cituodamas Alano Ware'o apibrėžimą Dementavičius parodė, kad šiandien svarbesniu partijos aspektu tampa ne tai, „kaip ir kokiais principais remdamasi partija priima vieną ar kitą sprendimą, bet tai, ar ji sugeba efektyviai įgyvendinti politiką; akcentuojama ne ką ir kodėl, bet kaip reikia veikti“¹⁰.

Specifinė funkcija aprašoma tiek Maxo Weberio, tiek W. Phillips'o Shively'io tekstuose, čia išskiriamos tokios partijų funkcijos kaip siekis partijų vadovams patekti į valdžią bei joje išsilaikyti (pasak Weberio, partija – tai savanoriška naryste grindžiama visuomeninė organizacija, kurios tikslas yra pasiekti jos

⁵ Ten pat.

⁶ Ten pat, p. 31.

⁷ ŠERPĖTIS, Kęstutis. Lietuvos partinė sistema pilietinės visuomenės alternatyvose. In: *Pilietinė visuomenė: politikos įpilietinimo projekcijos*. Klaipėda: Klaipėdos Universitetas, 2006, p. 172.

⁸ *Vertybių nykimas? Rimtas požiūris į atsakomybę*. Autorių kolektyvas. Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2008, p. 35–78.

⁹ Ten pat, p. 39.

¹⁰ Ten pat, p. 40.

vadovams valdžią ir sudaryti aktyviems nariams tinkamas dvasines ir materialines sąlygas siekti tam tikros materialinės naudos ir/arba asmeninių privilegijų; pagal Shively'į politinė partija yra pareigūnų arba būsimųjų pareigūnų grupė, kartu su gana didele piliečių grupe sudaranti organizaciją, kurios pagrindinis tikslas yra užtikrinti partijos funkcionieriams galimybes patekti į valdžią arba išsilaikyti valdžioje¹¹).

Pagaliau partijos funkcijos susiveda į politinių programų formulavimą, savo idėjų skleidimą visuomenėje, rinkiminių kampanijų vykdymą bei po rinkimų – programinių principų įgyvendinimą. Pasak Michael'io F. Thieso, pagrindinės politinių partijų funkcijos vyriausybėje yra politikos kūrimo kontrolė, šalies administracinio aparato kontroliavimas siekiant įgyvendinti šią politiką bei atsakomybės už politikos įgyvendinimo rezultatus prisiėmimas¹².

Tampa akivaizdu, kad parlamentinės partijos realiai neatstovauja konkretaus socialinio ar ekonominio sluoksnio, kultūrinės grupės ar ideologiškai aiškiai apibrėžtos visuomenės dalies. Didžiąja dalimi partijos nori ir siekia užkariauti kuo daugiau viešo palaikymo bei dominuoti sutelkiant rinkėjų dėmesį į save. Tai veda prie to, kad vis didesnė distancija tarp partijų ir visuomenės imama mažinti ne tradiciniu darbo su masėmis bei masėse metodu, o per žiniasklaidą, kuri idealiai tinka siekiant palankios viešosios nuomonės. Rinkėjai ne tiek dalyvauja politiniame gyvenime, kiek stebi jį per žiniasklaidos priemones ir taip tarsi užtikrina sau politinę bei vertybinę poziciją, palaikydami, pritardami ar nepritardami valdžios, politikų bei politinių partijų veiksams. Ar galima teigti, kad partijos ir žiniasklaidos priemonės yra homomorfiškos struktūros? T. y., ar šios dvi viename politikos lauke veikiančios socialinės politinės sistemos yra tapačios, ar jos tik turi tam tikrus vienodus funkcinis, struktūrinius elementus? Šis klausimas yra privalomas. Jis turėtų būti dažnas lyginamosios analizės darbuose, nes daugelyje tyrimų reiškinių tapatybė išvedama atradus homomorfizmo požymių (pavyzdžiui, tapačias funkcijas). Čia, akcentuojant tokio pobūdžio klaidas, tiktų Hannah'os Arendt pastaba, išsakyta jos knygoje *Tarp praeities ir ateities*: „Juos [visuomenės mokslininkus] domina tik funkcijos, ir visa, kas tik atlieka tą pačią funkciją, jų požiūriu, galima įvardyti vienodai. Pagal tokią logiką turėčiau teisę savo bato kulną vadinti plaktuku, nes aš, kaip dauguma moterų, jį naudoju kalti į sieną vinims“¹³. Taigi, atrasdami vis

¹¹ Cit. pagal: PRAZAUSKAS, Algimantas ir Ingrida UNIKAITĖ. *Politologijos pagrindai*. Kaunas: VDU leidykla, 2007, p. 178

¹² Cit. pagal: ŽVALIAUSKAS, Giedrius. *Ar partijos Lietuvoje yra demokratiškos?* Kaunas: Technologijos, 2007, p. 33.

¹³ ARENDT, Hannah. *Tarp praeities ir ateities*. Vilnius: Aidai, 1995, p. 117.

didėjantį funkcijų tapatumą ir neneigdami to, mes pabandysime parodyti, kad struktūriškai (socialiai ir psichologiškai) partijos ir žiniasklaidos priemonės yra tapačios. Tapatumas rodo vis labiau ryškėjančią tendenciją, kad žiniasklaidos priemonės perima ir uzurpuoja politinių partijų vietą politiniame lauke. Tad, sakydamas, kad šios dvi institucijos yra tapačios, tvirtinu, kad jos priklauso tai pačiai politinės sistemos reiškiniių klasei, šiandien yra politiškai reikšmingos, ir todėl galima kalbėti apie vertybiškai politiškai orientuotų struktūrų (partijos bei žiniasklaidos priemonės) požymių, ryšių, funkcijų bei santykių fiksuotų rinkinių tapatumą. Santykis tarp partijų ir žiniasklaidos struktūrų vis labiau yra reflektyvus, tranzityvus ir simetriškas, t. y. šie du reiškiniai tampa sunkiai atskiriamais. Dažniausiai skirtumų riba yra formali – šiandien laukiami kiti terminai ir iš to kylančios tradiciškai laukiamos kitos funkcijos.

Čia vertėtų pacituoti Žyginto Pečiulio pastebėjimą apie Elizabeth Jacka išsakytą mintį, kad „liberalios demokratijos suformuota visuomeninės erdvės samprata paseno. Autorė šią mintį grindžia mažėjančiu politiniu dalyvavimu (dalyvavimas rinkimuose), monologiniu išrinktųjų ryšio su rinkėjais pobūdžiu. Žiniasklaida kalba visuomenės vardu, tačiau tariamas visuomenės dialogas vyksta uždaroje televizijos realybėje, o piliečiai atlieka tik *reitingų masės* vaidmenį“¹⁴.

Klausas von Beyme'as pažymi partijų krizės priežastį siedamas ją ne tiek su partinių organizacijų kaita, kiek su tuo, kad partijų funkcijas gali vykdyti kitos visuomenės institucijos¹⁵. Nevyriausybinės organizacijos, religinės bendruomenės, specializuotos įtakos grupės gali vykdyti dalį partijų funkcijų ir turėti labai panašius bruožus, tačiau valdžia joms netampa generaline idėja ir dažnai tiesiog yra poveikio objektas, o ne tikslas. Tik politinės partijos sieja save su ideologija ir jos praktiniu taikymu realizuojant valdžią. Tačiau žiniasklaida siekdama gauti naudą rinkimuose (čia akivaizdžiai demonstruojamas sąmoningai apibrėžtas politinis tikslas) bando sutelkti rinkėjus, todėl redakcijų funkcionavimas dažnai matomas kaip identiškas politinės organizacijos funkcionavimui.

Pasinaudodama savo padėtimi ir galimybėmis, žiniasklaida bando perimti ideologijos taikymo vaidmenį, siekia ir vykdo aktyvią ir sistemingą gyventojų ryšio su valstybe funkciją, pateisindama savo egzistavimą, agreguoja interesus bei transliuoja juos visuomenei, siekia viešinti ir tokiu būdu deleguoti į valdžią sau priimtinus bei lojalius politikus, per kuriuos galima būtų realizuoti bendrus

¹⁴ PEČIULIS, Žygintas. *Iki ir po televizijos*. Vilnius: Versus aureus, 2007, p. 207.

¹⁵ von BEYME, Klaus. Party Leadership and Change in Party Systems: Towards a Postmodern Party State? In: *Governement and Opposition*. 1996, vol. 31, nr. 2, p. 149–150.

tikslus. Žiniasklaida girdama ir kritikuodama valdžios veiksmus, valdydama viešąją nuomonę selekcionuoja politinį elitą, jį ugdo, remia bei kontroliuoja jo veiklą, nukreipia visuomenės emocijas reikiama kryptimi ir padeda visuomenei emociškai atsirinkti jai reikalingas vertybes, modeliuoja, organizuoja ir reguliuoja politinius konfliktus. Suprantama, partijos turi dalyvauti rinkimuose iškeldamos savo kandidatus, sąrašus ir remtis elektorato politine/pilietine sąmone, tačiau realiai rinkėjas apsisprendžia reaguodamas į politinę retoriką, reklamą bei pastoviai modeliuojamą informacinį partijos ar politiko modelį.

Informacijos amžiuje ideologija, gal tiksliau jos deklaratyvus naudojimas viešajame lauke, tampa savotišku komunikaciniu kevalu. Pagal tradicinę schemą politinės partijos vis dar veikia kaip tarpininkai tarp visuomenės nuomonės ir valdžios. Jos teoriškai privalo formalizuoti piliečių lūkesčius, kad juos būtų galima transformuoti į įstatymų tekstus. Šiandien vis dažniau žiniasklaida traktuojama kaip aktyvusis ir kasdienis tarpininkas tarp visuomenės nuomonės ir valdžios.

Šiandien politines partijas galima palyginti su kreditinėmis kortelėmis, kuriose, kaip atsiskaitymo už prekes priemonėse, *nėra pinigų* – jose yra tik *informacija apie pinigus*. Taigi ir partijos jau nėra ideologijų ir politinių principų realizavimo subjektai, jos yra tik apie tai informuojančios struktūros, o ideologijos ir principai realizuojami kitur. Informacijos transliavimo kanalai šiandien tampa politinės realybės formavimo kanalais. Šis procesas vyksta pastoviai ir traktuotinas labiau kaip nenuilstantis srautas negu kaip momentinė pozicijų fiksacija.

Žygimantas Pečiulis teisingai išryškina Patricko Champagne mintį apie naują politiko išlikimo politiniame lauke sąlygą – „politikas priverstas *mediatizuotis*“¹⁶. Tokiu būdu priartėjama prie žiniasklaidos ir politikos susiliejimo konstatavimo. Pečiulis dar nedrįsta galutinai užtvirtinti šios minties, tačiau jo samprotavimo logika neišvengiamai veda link to, kad politika išties tampa žiniasklaidos tęsiniumi, ji ne tik bendradarbiauja su žiniasklaida, šiandien žiniasklaida jau turi galimybę vykdyti savo politiką per *mediatizuotus* politikus.

Tradicinis politinės žiniasklaidos suvokimas

Žiniasklaida modeliuoja politinį vaizdą. Todėl ji negali būti atskirta nuo politinės sistemos kaip nepriklausoma ir savarankiška jėga. Tradiciškai mes manome, kad žiniasklaida yra objektyvus vykstančių procesų perteikimo visuomenei instrumentas, tačiau realiai žiniasklaidos priemonės aptarnauja vyraujančias

¹⁶ PEČIULIS, op. cit., p. 206.

politinio suvokimo tendencijas ir jas koreguoja (jeigu bendradarbiauja su valdžioje esančiomis politinėmis jėgomis).

Tradicinis politinių partijų ir žiniasklaidos bendradarbiavimo atvejis yra tada, kai politinė partija įsteigia savo partinę žiniasklaidos priemonę, dažniausiai laikraštį („Laikas“ – DP; „Gairės“ – LSDP ir kt.). Šiuose leidiniuose galima susipažinti su partijų programomis, lyderių nuostatomis, galima atrasti partinio gyvenimo epizodų. Tokie leidiniai atlieka ir tam tikrą partinio konsolidavimo procedūrą bei partijos ideologinių vertybių unifikavimą partijos viduje. Tačiau šie leidiniai neturi perspektyvų ateityje: 1) juos sparčiai keičia internetiniai partijų veiklos ir partinių struktūrų organizavimui skirti puslapiai bei specializuotos internetinių konferencijų, tinklaraščių, laiškų siuntimo priemonės; 2) tokia spauda yra nuobodi ir jos tiražai net partijos viduje dažniausiai platinami priverstinai, nes partijų nariai nelinkę domėtis nuobodžių laikraščių turiniu.

Politika suinteresuota būti visur, ji vengia situacijų, kur egzistuoja nutylėjimai bei apolitiški komunikavimo modeliai. Politikos komunikacijos esmė – susitikimas su piliečiais, komunikacinis santykis, kuriame pilietis sąmoningai ar ne nukreipia savo interesus partijai. Iškyla klausimas apie politinės žiniasklaidos specifiką. Privalo kilti klausimas, kas yra politinė žiniasklaida šiandien? Ar tai:

- a) žiniasklaida, kuri siekia savo tikslų politikoje?
- b) žiniasklaida, kuri komentuoja politiką?
- c) žiniasklaida, kuri atstovauja politinei, ideologinei ar partinei pozicijai?
- d) žiniasklaida, kuri yra politikoje suinteresuotų asmenų ar verslo atstovų instrumentas?
- e) žiniasklaida, kuri visuomenei teikia informaciją apie politinius įvykius?
- f) žiniasklaida įvykių registratorė ir viešojo gyvenimo arbitrė?

Žiniasklaida priverčia atsakyti į tuos klausimus, kuriuos užduoda ne aplinkybės, bet ji pati, nes pagrindinė įvykio aplinkybė ir yra žiniasklaida. Iš politinės žiniasklaidos reikalaujama būti objektyvia – nesikišti ir vienodai traktuoti faktus, laukiama, kad žiniasklaida bus rami, neveikli ir nuasmeninta¹⁷. Tačiau pažvelkime, kaip stipriai šiuolaikinė demokratija yra orientuota į žiniasklaidą, kokį didelį vaidmenį politinių sprendimų, vertinimų, akcijų inicijavimui ir organizavimui užima žiniasklaida? Ji sukuria mums laisvos diskusijos, pilietinės laisvės iliuziją ir mes paklūstame šabloniškam politinių kovų spaudoje bei eteryje suvokimui, priprantame žinoti apie politiką, bet nesame pratinami būti joje. Žinoti, kas yra politika, reiškia žinoti, kaip reikia veikti politikui. Visa kita yra kalbėjimas, samprotavimas ir galvojimas apie politiką kaip reiškini, kuris

¹⁷ Plačiau apie tokį žiniasklaidos suvokimo modelį žr. ARENDT, op. cit., p. 58.

nėra sietinas su jūsų praktine realybe. Politika, politinis gyvenimas visų pirma egzistuoja žiniasklaidoje. Todėl politinės partijos, siekiančios valdžios ir dominavimo visuomenėje, intensyviai bendradarbiauja su žiniasklaida.

Žiniasklaida ima veikti politikos lauke ne kaip komentatorius ar atspindėtojas, o kaip savarankiškas veikėjas, darantis ne tik įtaką politikos subjektams, bet ir pati tampanti politikos subjektu.

Valstybė yra viešųjų išteklių skirstytojas, mainų taisyklių kūrėjas ir prižiūrėtojas. Žiniasklaida rimtai imasi ir šių funkcijų, ji nevengia kontroliuoti kontrolieriaus. Ji vis labiau įsijaučia į taisyklių nustatymą, jų kultivavimą bei pavertimą legitymiomis taisyklėmis. Akivaizdu, kad dabar vyksta kova tarp dviejų subjektų. Kas kam daro įtaką – politikai žiniasklaidai ar žiniasklaida politikams. Teigiama, kad įstatymas turi saugoti žiniasklaidos laisves ir neleisti jai tapti neprofesionalia. Tendencinga, bet ar tai galima suvaldyti?

Nenorėčiau kalbėti apie politinės realybės iškreipimo aspektus. Manau, kad žiniasklaida darydama įtaką ir veikdama politikos lauke formuoja ją lygiai taip pat, kaip ir kiti politikos subjektai. Taigi politinė realybė yra tarsi politinių procesų inscenizacija, virstanti realiu politiniu veiksmu, darančiu įtaką ir keičiančiu politinius procesus. Procesų realumas informaciniame lauke visada yra praktinių veiksmų koreliatas. Kitaip tariant, valdžios sprendimas privalo *žiniasklaidiškai* subręsti.

Partijos yra viešosios erdvės žaidėjos, tačiau dabar jau nėra taip paprasta sukviesti daugiatūkstantines minias į politinius mitingus, nes ir patiems partijos nariams sunku susirinkti į eilinę diskusiją – dauguma partiečių yra arba pernelyg toli geografiškai, arba tiesiog užsiėmę kita veikla. Kitais žodžiais tariant, socialinio politinio gyvenimo dinamika yra tokia įvairi ir sudėtinga, kad fizinis partijos narių susitelkimas vienoje erdvėje ir politinių idėjų manifestavimas tampa pakankamai didele problema.

Žiniasklaida garantuoja valdžios koncentraciją. Nei partijos, nei administracija neturi galios organizuoti visuomenės mobilizacijos bei efektingai nukreipti visuomenės elgseną norima kryptimi. Žiniasklaida junta tokias galimybes, ji ima bandyti šį vaidmenį, kuria situacijas bei modeliuoja elgsenas, formuoja politinius junginius. Pavyzdžiui, kaip pavadintume „Respublikos“ leidinio suburtą visuomeninį judėjimą „Žalgiris“: sporto fanai, laikraščio PR akcija ar politinė manifestacija su politinės struktūros formavimo elementais? Šis judėjimas yra tipinis žiniasklaidoje užgimęs ir ja besiremiantis politinių interesų bei vertybių gynimo instrumentas, kuris atėjus tinkamam momentui techniškai nesudėtingai gali tapti politine partija. Visus partijos atributus jis jau turi, visos partinių darinių funkcijos šiame judėjime yra išbandytos ir toliau tobulinamos.

Tokiu būdu interesai, politinės valios apraiškos, atsirandančios žiniasklaidos priemonių veikimo lauke šiandien turi galimybių ir gali būti realizuojamos kaip lygiavertės tradicinėms politinėms struktūroms. Tradicinės, industrinės visuomenės logika sukurtos ir ja besivadovaujančios partijos tampa nereikalinga grandimi politiniame visuomenės gyvenime. Štai tokia, mano galva, politinių partijų ir žiniasklaidos bendradarbiavimo, pereinančio į simbiozę, ateitis.

Visuomenėje jau niekas per daug nesusimąsto, ar realu tai, kas pateikiama žiniasklaidoje? Visuomenėje vyksta kiti procesai, gal sąmoningai nesuvokiami, tačiau pakankamai intensyvūs – ginčijamasi ne dėl informacijos tikroviškumo, o dėl skirtingai pateikiamų žiniasklaidos interpretacinių versijų, kurias vartotojai pripažįsta beveik besąlygiškai. Dažniausiai įvykiai argumentuojami ne remiantis patirtimi, faktu ar žinojimu, o tuo, kas buvo matyta per TV, skaityta laikraštyje, girdėta per radiją ir t. t. Tokiame žiniasklaidos priemonių kare jau nesvarbu, kas laimės, koks kanalas ar interpretacinė versija, svarbu tai, kad visuomenė pasiskirsto į besiginčijančius dėl faktų ar pozicijų ne todėl, kad turi pozicijas ar žino faktus, o todėl, kad visuomenė yra padalijama, suskirstoma į atskirų TV kanalų žiūrėtojus ar laikraščių skaitytojus. Tai svarbu reklamos davėjams (žiūrimumo/skaitomumo reitingų svarba), bet mums svarbu ir todėl, kad pasiskirstome į realias politines pozicijas turinčių žiniasklaidos kanalų šalininkus. Mes politizuojamės ne dėl asmeninių vertybių, bet dėl žiniasklaidoje vykdomos vertybių fiksacijos. Taigi žiniasklaidos priemonės *partizuoja*si – tampa politinių sambūrių centrais, partijų užuomazgomis. Tampame nepajėgūs savarankiškai atstovauti politinėms pozicijoms, nes esame TV kanalų bei laikraščių partinių pozicijų agentai. Žinoti politinį reiškinį, tai reiškia žinoti *televizinę* ar *laikraštinę* reiškinio versiją. Tai reiškia, kad visuomenėje kylantys politiniai ginčai yra tik ginčai dėl susiformavusių politikos vaizdinių ar mūsų reakcijos į juos. Būti objektyviu, reiškia niveliuotis, atitikti standartą.

Žiniasklaida modernaus pasaulio sąlygomis įgyja naujus socialinius ir politinius vaidmenis. Intensyvėjant komunikacijai, jai tampant masine ir masiškai prieinama, vis daugiau atsiranda galimybių vykdyti politikos veiksmus per žiniasklaidos kanalus. Žiniasklaida tampa savotišku politikos veiksmingumo garantu. Žiniasklaidos erdvėje veikia politikai, čia save demonstruoja opozicija, neparlamentinės partijos, interesų grupės. Žiniasklaidos sferoje formuojasi ir intensyviai veikia visuomenės interesų grupės, siekiančios daryti poveikį politikai. Žiniasklaida tampa pagrindiniu politinių procesų (politinių diskusijų, sprendimų priėmimo, lyderių bei politinių partijų pozicijų eksponavimo, pilietinės visuomenės atstovų tribūnos bei ideologinių principų gynimo vieta. Vis labiau politikos laukas pasislenka į jos pusę ir tampa neįsivaizduojamu be

žiniasklaidos. Visuomenės vertybių skalė – tai sudėtinga socialinės optikos sistema, kurią vis stipriau valdo žiniasklaida. Dabar politiniai sprendimai, masių mobilizavimas politinėms akcijoms, ideologijų bei politinių interesų perdavimas visuomenei yra neišvengiamai sietinas su žiniasklaidos struktūrų veikla, nors tai tradiciškai priskiriama politinių partijų funkcijoms.

Problema yra žiniasklaidos ir politinių partijų funkcijų panašumas, lemiantis ne tik politinių partijų ir žiniasklaidos priemonių suartėjimą bei jų neatskiriamumą, bet ir augančią konfrontaciją tarp jų. Valdžios struktūrų reitingai yra žiniasklaidos sumodeliuoto visuomenės požiūrio į jas konstatacija, todėl nenuostabu, kad labiausiai atsižvelgiama į žiniasklaidą, nes ji negali modeliuoti neigiamo visuomenės požiūrio į save. Valdžios idėja žiniasklaidai svarbi kaip informacinės persvaros turėjimas legitimos valdžios atžvilgiu. Stebimos tendencijos rodo žiniasklaidos siekį veikti politikoje be politinių partijų tarpininkavimo. Politikos lauke esantiems subjektams – politikams, politinėms partijoms – tai nėra priimtina.

Naujo politinio veikėjo aktyvumas

Šiandien politika yra nenutrūkstantis politinės galios šou, kuriame režisūrinis politinio spendimo elementas dažniau priklauso ne politikui, o žurnalistui, redakcijai, medijų magnatui. Jeigu politikai suinteresuoti valdyti visą politinį lauką, rinkimų metu privalo pajungti sau žiniasklaidos sistemą, tapti jos ašimi. Vadinasi, jei žiniasklaida tampa politinių realijų garantu, politikas turi *susilieti su ja arba ateiti iš jos*. Tai verčia abejoti žiniasklaidos objektyvumu ir kelia siekį sugrąžinti ją į tą būseną, kai, anot klasikinių žiniasklaidos teorijų, ji yra autonominė ir laisva, informuojanti visuomenę apie įvykius ir liekanti nepriklausoma nuo politinių įtakų. „Nesinorėtų, kad dar tęstųsi ši politikų ir žurnalistų simbiozė, dėl kurios vienodai degraduoja tiek politika, tiek žurnalistika,¹⁸ – konstatuoja Leonidas Donskis, deklaruodamas nostalgiją tvarkingai valdžios ir žiniasklaidos hierarchijai, kurioje žiniasklaida funkcionavo kaip įvykių bei faktų atspindėtoja. Bet, ar šitokia tvarka buvo kada nors pilnai tokia? Greičiausiai ne, žiniasklaida, kurdama apie save objektyvumo bei nešališkumo mitą, visada funkcionavo ir kaip papildomas valdžios elementas ar instrumentas. Realiai šiandienos žiniasklaida kinta, virsdama iš struktūros, geriausiu atveju reprezentuojančios

¹⁸ DONSKIS, Leonidas. Apie „ketvirtąją valdžią“ [interaktyvus]. *www.bernardinai.lt*. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles%2F90687> [žiūrėta 2009 01 29].

visuomenės nuomos, į struktūrą, reprezentuojančią visuomenės interesus. Tai – sąmoningas, organizuotas visuomenės ruporas komunikuojant su valdžia. Ir su laiku virstantis savo paties interesų atstovu valstybės gyvenime.

Nepastebimai žiniasklaida ima tapti aktyviu ir savarankišku politiniu veikėju. Valstybės reikalai savotiškai tampa *žiniasklaidiškai* kontroliuojami. Anot „Lietuvos ryto“ komentatorės Monikos Bončkutės: „Lietuvoje policininkų, prokurorų ir Seimo narių darbą atlieka žurnalistai. Todėl džiaugiantis dėl aukšto Lietuvos ketvirtosios valdžios įvertinimo tuo pat metu tenka apgailestauti, kad pastarajai tenka atlikti viską, ko kratosi įstatymų leidžiamoji, vykdomoji valdžia ir teismai“¹⁹. Štai dar keletas pavyzdžių, kuriuos mes priimame taip organiškai, kad net apie juos nesusimąstome, tai – diskusijų laidos (pvz., LTV jau uždarytas „Spaudos klubas“ su Audriumi Siaurusevičiumi ar buvusi populiarus Jolantos Butkevičienės laida „Paskutinis klausimas“, televizijos aktualijų, pokalbių laida „Dėmesio centre“, vedama Edmundo Jakilaičio, ir kitos panašios laidos), kurios su laiku tampa politinių sprendimų generavimo centrais. Šiose laidose buvo ir yra generuojami tie klausimai, kurie artimiausiu metu gali tapti ir tampa pagrindiniais politikos akcentais. Klausimų svarstymui kviečiami pajėgiausi analitikai bei politikos ar administracijos atstovai. Ginčijami įvairūs variantai bei galimybės išspręsti problemas, susiformavusias Lietuvos politikoje. Viešai tariamasi dėl optimalaus sprendimo, derinami partijų interesai. Viešuma tik sustiprina gautų sprendimų galią, nes to, kas išsakyta viešumoje, nepaslėpsi ir lengvai neatsisakysi. Politikai tampa priklausomais nuo viešumoje sukurtos sprendimų situacijos.

Žiniasklaida, žurnalistai ne tik verčia politikus veikti pagal savo turimas pozicijas, bet ir taip elgdamiesi paralyžiuoja valdžios veiksmus. Visiems žinomas LEO LT sukūrimo bei tolimesnės veikos sustabdymo atvejis yra tiesiogiai sietinas su žiniasklaidos veikla. Dalis žiniasklaidos tapo savotiška pastovios ir nenuilstančios kritikos tribūna LEO LT atžvilgiu. Kai kurie televizijos kanalai (pvz., LNK), internetinis tinklalapis *alfa.lt*, laikraštis „Lietuvos žinios“ ir dar daug kitų žiniasklaidos kanalų kritikuodami, teikdami savo pozicijas, nuomones, keldami neigiamas nuotakas LEO LT atžvilgiu sustabdė tolimesnę galimybę Gedimino Kirkilo vadovaujama Vyriausybei daryti veiksmingus sprendimus. Galų gale, ir visuomenė, ir politinis elitas prarado pasitikėjimą įkurta įmone. Šis pavyzdys rodo,

¹⁹ BONČKUTĖ, Monika. Vieną dieną Lietuvą saugo tik žurnalistai ir šarvinės durys [interaktyvus]. *www.rytas.lt*. Prieiga per internetą: <http://lietuvosdiena.rytas.lt/-12575222281256567863-vienakoj%C4%99-lietuv%C4%85-saugo-tik-%C5%BEurnalistai-ir-%C5%A1arvin%C4%97s-durys.htm> [žiūrėta 2009 11 07].

kad be žiniasklaidos pritarimo, be viešai išdiskutuoto sprendimo varianto realizuoti tik politikų priimtą sprendimą tampa sudėtinga. Šią tendenciją subtiliai pabrėžė Edvardas Čiuldė: „Didžiausia „Maximos“ savininkų bėda, kaip atrodo, yra ta, kad jie metėsi į ambicingą verslą, neužsitikrinę apsauginių vožtuvų, t. y. nesukūrę privačius interesus aptarnaujančios žiniasklaidos infrastruktūros, neprivatizavę kurios nors įtakingos Lietuvoje politinė partijos. Iš tiesų, kaip atrodo, reikėjo visų pirma įvertinti tai, kad Lietuvoje civilizuotumo normos galioja tik iš dalies. Pastaruoju metu oponentai porina maždaug taip: esą problemą kelia ne toks ar kitoks kieno nors prasižengimas, bet visuomenės nuomonė, į kurią būtina sureaguoti (nevalia nereaguoti)“²⁰. Kitas panašus šiandienos atvejis yra vieši ne tik biudžeto įstatymo svarstymai, bet ir to įstatymo variacijos, kurios yra teikiamos pačios žiniasklaidos – kaip atskirų galimų pozicijų raiška ir kritika. Biudžeto įstatymas šiandien virto jau ne tik specialistų ir politikų reikalu. Šiandien tai visuomenės intereso fokusas, suformuotas žiniasklaidoje. Ji skatina politines diskusijas bei iniciatyvas, konfliktus bei sprendimus. Per ją vykdomi realūs politiniai veiksmai.

Čia galime pastebėti kitą tendenciją – vis dažniau atstovaujamoji valdžia veikia dėl ekspertų bei spaudimo grupių, rekrutuotų ekspertiniam kalbėjimui žiniasklaidoje, viešos teikiamų sprendimų legitimizacijos. Taigi vykdomosios valdžios, kuri yra įstatymiškai įgaliota daryti sprendimus ir juos vykdyti sprendžiant daugelį valstybės ūkio reikalų, valia atsiremia ne tiek į valdininkų valią ar kompetenciją, kiek į žiniasklaidos suformuotą alternatyvią ekspertų bei komentatorių kompetenciją, t. y. į kitus sprendžiamo klausimo aspektus, išsakomus per žiniasklaidą ir teikiamus kaip geresnius, optimalesnius ar mažiau nuostolingus. (Čia neverta kalbėti apie vertybines ar politines ekspertų orientacijas, ekspertai yra parenkami žiniasklaidos siekiamam tikslui įgyvendinti.) Aišku tik viena, esantieji valdžioje yra verčiami atsižvelgti į žiniasklaidoje išsakomas mintis ne kaip į pasiūlytus svarstymo variantus, bet kaip į lemiamus ir privalomus vykdyti imperatyvus.

Šioje situacijoje regime pokomunistinių šalių (ir ne tik jų) sprendimų priėmimo centrų deficitą. Priežastys gali būti įvairios – kadru trūkumas, problemų gausa ir t. t. Taigi žiniasklaida imasi kompensuoti šį trūkumą telkdama savus intelektualinius resursus politiniams bei ekonominiams sprendimams valstybėje aktyvuoti. Gal net būtų galima teigti, kad politinės partijos, jų įvairovė turėtų

²⁰ ČIULDĖ, Edvardas. Atlantidos sindromas Lietuvoje: laimi ta kiaulė, kuri užsiaugina šunis [interaktyvus]. *www.lrytas.lt*. Prieiga per internetą: <http://www.lrytas.lt/-/12519510261251792566-p2-atlantidos-sindromas-lietuvoje-laimi-ta-kiaul%C4%97-kuri-u%C5%BESiaugina-%C5%A1unis.htm> [žiūrėta 2009 09 03].

garantuoti šias valstybės valdymo funkcijas, tačiau politikos bei politinių organizacijų, politikų veiksmų ir kalbų profanacija formuoja viešąją nuomonę (ją nuosekliai, nors ne visada sąmoningai, vykdo ta pati žiniasklaida) apie intelekto ir politinės valios stoką politiniame lauke. Tad tokioje situacijoje atsiveria galimybė įsiterpti naujam žaidėjui, t. y. žiniasklaidai, turinčiai pretenzijų kontroliuoti politinius procesus.

Taigi šiuolaikinė politika vis dažniau susitelkia prie pranešimo visuomenei, kurio transliavimą nulemia žiniasklaida. Ji ne tik techniškai atstovauja politikai, bet ir išprovokuoja politikus konkrečiam pranešimui, t. y. politikų aktyvumas būna nulemtas žiniasklaidos aktyvumo jų atžvilgiu. Užtuot buvusi tarpininke, žiniasklaida tampa šaltiniu, t. y. ne perteikia (maksimaliai neutraliai) informaciją, bet sukuria žinių, pozicijų, faktų bazę politiniam vartojimui. Tai savotiškas politinės aplinkos suvokimo koridoriaus formavimas. Grubiai kalbant, darbotvarkės teikimas tampa ne tik žiniasklaidos verslo bei savęs įprasminimo politinėje sistemoje reikalas, bet vis labiau ima virsti politinės valios akto išraiška. Dėl tokios padėties politikai viešajame lauke dažnai suvokia savo veiksmo-sąlykų-pranešimo esmę jau po įvykio, per pasekmes, kurių negali kontroliuoti.

Šitoks politikos priklausomumas nuo žiniasklaidos dienotvarkės veda prie visiško politikos *mediatizavimo*, kuris parankus į konformizmą linkusiems ir politinio elito sąrašė siekiantiems išlikti politikams bei... pačiai žiniasklaidai, kuri tampa padėties šeimininke. *Mediatizuotas* politikas atrodo aktyviu ir pakankamai agresyviu, tačiau jo veikla, politinė kritika dažniausiai būna nukreipta į žiniasklaidos inicijuotus kritikos objektus, ir tokioje politikų veikloje vis rečiau būna veiksmų, sietinų su savarankišku vertinimu ar pozicija. Politiniai įvykiai vis dažniau ir dažniau tampa „žiniasklaidos inicijuotais ar išryškintais įvykiais“. Šiandien žiniasklaida dar nėra pilna politinės valdžios monopolistė, tačiau ji, kurdama bei skleisdama visuomenėje vertybinius politinius kodus, savotiškai monopolizuoja viešosios nuomonės procesus ir tokiu būdu tampa galimų realių valdžios bei visuomenės veiksmų iniciatore, primeta savo pozicijas, vertybes ir sprendimų variantus.

Žiniasklaida nėra toks objektas, kuris gali būti už įvykių ribos, stebėti ir registruoti realybę iš užribio – būti objektyvia. Žiniasklaida yra ir įvykis, ir jį mąstantis subjektas, ir tą įvykį transliuojantis agregatas. Taigi masinės komunikacijos amžiuje objektyvumo ideologiją žiniasklaida keičia į, vartojant Marxo terminiją, klaidingą sąmonę (vok. *falsches Bewusstsein*), kuri jokia būdu nėra melas. Nes žiniasklaidos atstovai, kaip ir ideologai, nėra pašaukti *žinotiesių* ir galintys ją slėpti. Jų pareiga – *transliuoti vertybes*, atspindėti tai, ką mato, bet dažniausiai mato tai, kas netikėtai iškyla ar patys sąmoningai sukuria.

Kita vertus, žurnalistų siekimas vykdyti politines informacines egzekucijas, noras kontroliuoti politinės situacijos pokyčius yra sietinas ne tik su jų pilietiniu aktyvumu ar priklausymu nuo aktyvių *kitų* interesų, bet ir su pilietinės visuomenės pasyvumu, jos silpnumu. Tokiu būdu, žurnalistai tarsi bando atsverti pilietinės visuomenės nebuvimą savo aktyvumu. Iš pirmo žvilgsnio toks pozityvus politinis pilietinis veiksmas yra ne tik dominavimo siekimas ir realus jo užkariavimas, bet ir savo pilietiškumo demonstravimas. Tačiau pilietinės visuomenės nepadaugėja, o žiniasklaidos įtaka auga.

Virtualūs objektai politikoje

Nauja, visiškai kitokia, politinė bei technologinė situacija, kurią iš dalies sukėlė efektingos priemonės, panaudotos ir Prezidentės rinkimuose (iš esmės mes matėme prieš rinkimus ne pagrindinę kandidatę, bet jos transliuojamą atvaizdą), reikalauja politinio veiksmo apmąstymo ir įvertinimo naujai egzistuojančioje politinėje terpėje – informaciniame lauke. (Informacinis laukas suprantamas kaip visuma informacinių bei komunikacinių ryšių, įvykių bei pozicijų, sudarančių šiandienos visuomenėje esminį, jei ne vienintelį, pagrindą komunikacijai su rinkėju ir įtakos jam darymui.) Tokio informacinio komunikacinio veiksmo tikslas yra vienas – informaciniame lauke sukurti efektingą ir ilgalaikį įvykį, kuris „uždengtų“ kitas, nepalankias politines situacijas, partijas, asmenis bei tendencijas. Taigi politikoje tampa aktualiu išskirtinis virtualus pseudoįvykis, kuris būtų matomas, įdomus žiniasklaidai bei kurtų komunikacinius pavojus konkurentams.

Tokio pseudoįvykio (virtualaus įvykio) pagrindinė idėja yra *virtuali visuomenė*, kaip netolimos mūsų ateities projektas. Remiantis *virtualios visuomenės* supratimu bei jos aktualumu, Lietuvos ateičiai galima modeliuoti ir politikos veikėjus bei jų kitokį įsiterpimą į dabartinį politikos lauką. Per žiniasklaidą užkariaujama arba sukuriama politikui palanki komunikacinė erdvė – visa komunikacinių kanalų sistema, aktyviai ir pastoviai daranti įtaką žmogui. Žiniasklaida nėra pagalbinis instrumentas rinkimuose, tai – informacinė terpė, virtualus žinių laukas, kuriame vyksta politinis gyvenimas, turintis visus realaus gyvenimo atributus. Taigi įvykiai, aprašyti ir parodyti žiniasklaidoje, įgyja savarankiškumą ir turi įvairiopo poveikio eiliniam piliečiui, kartais gyvenančiam realų gyvenimą, kartais – virtualų. Viskas susipina ir tampa piliečio išgyventa ir įsisąmoninta patirties nuosavybe, virtusia vertinimu, nuostata, stereotipu ar tiesiog emociju ar estetiniu išgyvenimu.

Šiandien rungtis tarp politikų vyksta tokiu aspektu: kuris politikas ir jo apsuptis privers kitus politikus bei visuomenę žvelgti į save ir aplinką per jų

interpretacijų prizmę. Problema tame, kad žiniasklaida (kaip sistema) yra sunkiai valdoma arba visiškai savarankiška. Žiniasklaida mėgsta vesti, kreipti politikus jos numatyta kryptimi, tačiau ji imasi veikti ir be politikų. Taigi diktuoti savo situacijos matymą žiniasklaidos sistemai, priversti ją priimti diktuojamą situacijos supratimo versiją kaip „objektyvią“ tampa vienu iš svarbiausių politinių uždavinių.

Kuriasi *mediapolitinė* sistema, kurios prielaidos atsiranda tada, kai politinės sistemos veikėjai įsisažmonina, kad jų politinis veikimas valstybėje iš esmės tėra politinė komunikacija su visuomene, politinėmis bei ekonominėmis jos struktūromis. Tada masinės komunikacijos struktūros – žiniasklaida – tampa pagrindine, o dažniausiai ir vienintele, politinės komunikacijos terpe. Politinė veikla iš realaus veikimo (sprendimų priėmimo) pereina į simbolinę sferą – sprendimų, idėjų, asmenų deklaravimą. Tokiu būdu politinis *valios* aktas paverčiamas politikos *prezentacijos*, *vaidybos* veiksmu. Svarbus ne politinio sprendimo rezultatas, bet informacinės politinės įtakos turėjimas, kuris ir tampa politikos tikslu bei rezultatu.

Mediapolitinės sistemos neišvengiamumą šiuolaikinėje visuomenėje ypač išryškina rinkimai – jie tampa ta vieta, kurioje vaidinamas pagrindinis ir politiškai lemtingas spektaklis žiūrovams. Šiame spektaklyje iki kitų rinkimų suformuojama naujoji vaidmenų hierarchija. Šitaip savo laiku veikė ir pasireiškė Rolandas Paksas, taip buvo veikama su Dalios Grybauskaitės įvaizdžiu. Vadinasi, rinkimų metu žiniasklaida iš politikų tarpininko, ruporo, veidrodžio ar dar kokio nors ryšį tarp politikų ir visuomenės kuriančio agregato tampa veikėju, kuris nustato, ką turi pasakyti politikas ir ką turi išgirsti/pamatyti rinkėjas. Ko gero, būtent dėl tos priežasties, konservatorių politikas Georgas Waldenas 1990 m. palikdamas Parlamentą kaip vieną to priežasčių nurodė, jog politika tapo paprasčiausiu „iliuzijų tvarkymu“²¹.

Skirtumas tarp žiniasklaidos bei politinių partijų tampa ištis sunkiai įžvelgiamu. Formaliai lieka vienintelė skiriamoji riba, kurios peržengti žiniasklaida dar negali, – politinio legitimumo riba: politinės partijos yra formaliai, konstituciškai įpareigosotos vykdyti įstatymų leidybą, priiminėti atsakingus sprendimus, o žiniasklaida neturi tokio teisinio įpareigojimo ir negali legitimizuoti per žiniasklaidą teikiamų sprendimų be tradicinių partijų pagalbos. „Todėl iš vienos pusės, žiniasklaida pati kuria politines jėgas, vis labiau besiveržiančias į politinį gyvenimą, o iš kitos pusės, politinės partijos siekia plėsti ryšius su

²¹ SJ MCDADE, John. Skaitmeninė stbmeldystė ar dangaus karalystė? [interaktyvus]. www.bernardinai.lt. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/600079> [žiūrėta 2007 03 22].

visuomenės informavimo struktūromis – juk galų gale šiandien ne taip svarbu, ką nuveikti, kur kas svarbiau yra tai, ką apie tave parašo.”²²

Tačiau visuotinos tendencijos veda prie to, kad žiniasklaida ima telkti visuomenę ne tik remdamasi viešosios nuomonės palaikymu – žiniasklaidos priemonės politinio būvio pradžia yra pozicijos turėjimas. Pozicija pati savaime yra labai pozityvus, pilietiškas, politiškai aktyvaus subjekto požymis. Tačiau aktyvioje žiniasklaidos veikloje išryškėjusi pozicija suponuoja ne gilesnį įvykių atspindėjimą, adekvatumą aprašomam ar rodomam reiškiniui, bet jo vertinimą, vadinasi, šališkumą ir iš čia kylantį norą palenkti kitus (skaitytojus, klausytojus ar žiūrovus) į savo pusę. Šalininkų telkimas neišvengiamai kuria pagrindą politiniam vertinimui bei politinės struktūros atsiradimui.

Komentatoriai, žurnalistai, atskiros laidos bei kanalai ar laikraščiai tampa partijų padaliniais ir energingais politinių pozicijų gynėjais. Čia vyksta pagrindinės ir masiškos idėjų, principų ir politinių ambicijų kovos. Stebima kova dėl atskirų laidų, žurnalistų pozicijų tai ne tik kova prieš galimą valdžių spaudimą žiniasklaidai ar dėl ekonominių interesų (nors tai irgi yra stebima ir pakankamai kruopščiai analizuojama akademiniam pasaulyje²³). Politinės partijos virsta savotiškais administracinių kadro telkimo vietomis. Partijų vadovai iš čia renkasi savo atstovus ministerijų valdymui, savivaldos struktūroms bei delegavimui į visas nuo jų priklausančias iš biudžeto finansuojamas ir pavaldžias politikams struktūras. Taigi politinių partijų veikla siaurėja, o jose esantys politikai tampa negausia ir vienoje vietoje (Seime, ministerijose ar savivaldybėse) centruota grupe. „Turint galvoje, kad dar nuo Sąjūdžio laikų politikams padedančių savanorių ratas tolydžio mažėja, galima teigti, jog politinis gyvenimas koncentruojasi Vilniuje. Tiksliau tariant, politinių partijų tarybų susirinkimuose. Iš dvidešimties metų patirties galiu pasakyti, jog viską sprendžia keli žmonės.”²⁴

Politinio aktyvumo centru tampa viešoji erdvė, ir žiniasklaida joje lieka vienintele dominuojančia jėga. Žiniasklaidos priemonės savarankiškai imasi remti ir netgi inicijuoti rinkimines kampanijas atskiriems „nepriklausomiems“ nuo

²² IGNATAVIČIUS, Jonas. Kaip žiniasklaida iš informuojančios tampa formuotoja? [interaktyvus]. *www.rytas.lt*. Prieiga per internetą: <http://www.lrt.lt/print.php?strid=2909826&id=5180335> [žiūrėta 2009 04 16].

²³ Šiam klausimui yra skirta Deimanto Jastramskio disertacija, kurioje labai kruopščiai išanalizuoti ir statistiniais faktais paremti apibendrinimai. Žr.: JASTRAMSKIS, Deimantas. *Žiniasklaidos organizacijos nuosavybės struktūros ir žiniasklaidos priemonės šališkumo raiškos santykis (Lietuvos nacionalinių dienraščių tyrimas 2004 m. Lietuvos Prezidento rinkimų kampanijos metu)*. Daktaro disertacija. Vilnius: VU leidykla, 2009.

²⁴ LAURINKUS, Mečys. Bergždžios svajonės [interaktyvus]. *www.rytas.lt*. Prieiga per internetą: <http://lietuvsdiena.rytas.lt/-12665878311265247719-berg%C5%BEed%C5%BEios-svajon%C4%97s.htm> [žiūrėta 2010 02 19].

partijų, tačiau priklausomiems nuo žiniasklaidos politikams. Nevertėtų kalbėti apie visos žiniasklaidos politizavimąsi ir virtimą partinių interesų bei struktūrų pakaitalu. Akivaizdu, kad žiniasklaida gyvena ir savo vidinį gyvenimą, su vien tik jai būdingais raidos dėsniniais. Čia tiesiog išsiskiria ir vis labiau pasireiškia politiškai angažuota žiniasklaidos dalis, tampanti arba siekianti tapti partijomis informaciniame lauke.

Politika virto „specialiuoju efektu“ valstybės valdymo procese. Valstybė vis labiau yra valdoma iš kitų centrų – visų pirma iš informaciją formuojančių bei jos srautus kontroliuojančių centrų. Valdžios sistema realizuojama priimant sprendimus, bet sprendimų priėmimo mechanika vis labiau pereina į šou ir retorikos formatą. Kovojava ne tiek dėl politinių pozicijų, kiek dėl visuomenės nuomonės, emocijos, spontaniško vertinimo.

Politinės realybės modeliavimas

Žiniasklaida atspindi save ir susimodeliuotų įvykių sraute mato savąsias tendencijas, faktus bei įvykius. Žiniasklaida tampa pagrindiniu politinio gyvenimo organizavimo ir įprasminimo instrumentu. Žiniasklaidos realumas, anot Niklaso Luhmanno, yra jų realus realumas, kuris susideda iš jų pačių veiksmų²⁵. Tai reiškia, kad žiniasklaidos aprašoma realybė yra tai, ką ji pati sukuria kaip realybės vaizdą ir tuo vadovaujasi interpretuodama įvykius. Taigi realybė atsiranda ją konstruojant žiniasklaidoje. Empirinė patirtis modifikuojama komunikacijų procese, o tai reiškia, kad realybė yra tokia dėl žiniasklaidos veiklos. Mes kalbame (aiškiname, interpretuojame) apie tai, ką jūs galvojate, tam, kad jūs galvotumėte tai, apie ką mes kalbame, – taip teigia ir mąsto žiniasklaida. Mąstymas apie politiką yra tapatus politinės laidos ar reklamos žiūrėjimui. Šiuolaikinėms masinės komunikacijos priemonių vyravimo sąlygoms daryti politiką savarankiškai jau yra sudėtingas, brangus, profesionalus veiksmas, reikalaujantis laiko, resursų ir specialių žinių.

Žiniasklaida neskaitina komunikavimo, ji egzistuoja kaip vienpusio ryšio sistema tarp pranešimo ir priėmėjo (žiūrovo, skaitytojo, klausytojo). Mes esame priėmėjai, neturintys galios nei atsakyti, nei komunikuoti. Žvelgti į televizoriaus ekraną yra lygiai tas pats, kaip ir atidarius dureles žvelgti į šaldytuvo vidų – pamatysime tik tai, kas mums siūloma, ir niekas nereaguos į kitokias mūsų pretenzijas. Teikdami informacijos kiekį žiniasklaidos atstovai mums leidžia tarsi referendumu ar apklausoje reaguoti pritariant (tęsti žiūrėjimą) arba

²⁵ ЛУМАН, Никлас. *Реальность Массмедиа*. Москва: Праксис, 2005, p. 11.

nepritariant (perjungti kanalą). Tokia žiniasklaidos funkcija atitinka ir ideologijos funkciją – supaprastintą vertybių siūlymą visuomenei, kuriai leista arba jas priimti, arba atmesti (trečio kelio nėra).

Šiuo metu žiniasklaidos vienas iš esminių uždavinių yra įspūdžio valdymas. Žiniasklaida tampa (norim mes to ar ne) vieninteliu tarpininku tarp visuomenės ir politikos, tarp privataus asmens ir politinės realybės. Tokiu būdu ji teikia mums tikrovės interpretacijas, tinkančias jos informavimo strategijoms. Šiandien daugelis teoretikų konstatuoja, kad prapuola ryšys tarp sumodeliuoto vaizdo ir realybės. Tačiau, manau, kad ryšys lieka, jis tiesiog kinta, yra *komunikaciškai* orientuotas. Politinė tikrovė tampa mažai reikšminga, nes yra priklausoma nuo ją modeliuojančios institucijos – redakcijos, redkolegijos, medijų savininkų. Žiniasklaida, organizuodama komunikacinį procesą visuomenėje, sukūrė savas verifikavimo priemones ir tikroviškumo kriterijus. Augant žiniasklaidos pajėgumams, didėja įvykių versijų galimybė. Žiniasklaida ne tik gali modeliuoti versijas, bet ir pagal analogus modeliuoti įvykius – remiantis keliomis tikroviškomis detalėmis, galima sukurti bet kokį įvykį.

Žiniasklaida nei apgaudinėja, nei sako tiesą – ji nukreipia mūsų dėmesį į realų pasaulį. Reikia ne tik *būti* teisiu, bet ir tokiu *atrodyti*. Tam, kad teikiama informacija įgytų tiesos statusą, adresatas turi galvoti atitinkamai (relevantiškai) gaunamai informacijai (pvz., velnias realiai egzistuoja tik tiems, kurie tiki anapusiniu pasauliu). Šiandien būti informuotam reiškia ne turėti kuo visapusiškesnę informaciją apie kažką, bet sinchronizuoti savo mintis su pasauliu. Pasaulio vaizdas formuojasi per stereotipus, kurie visiškai neatspindi mūsų patirties ir kartais yra iracionalūs ar tiesiog idiotiški, tačiau jie veiksmingi, nes apeliuoja į mūsų supratimą apie pasaulį.

Taigi kova dėl įtakos visuomenei vyksta ne tiek informavimo, kiek informacinės dramaturgijos lygmenyje. Faktas tėra tik dramos kūrimo, įtampos sukėlimo bei mūsų aistrų pamaloninimo pretekstas: „Nu va, jau prasidėjo. Dabar laikykitės, Valinskai, tuoj jus abu Lietuvos spaudos „žvaigždūnai“ pasistengs viešai „nurengti“, po to vėl aprenkti ir dar suguldys į lovas poromis su tais, kurių jūs net nepažįstate... Va taip, tai ir vadinasi valdžios žmonių viešas gyvenimas. O kur dar dėmesys jūsų vaikams??? Šlykštu, bet teks 4 metus kentėti, ką gi čia Lietuva, čia lietūs lyja...“²⁶ Ideologinė žiniasklaidos mašinerija suinteresuota parodyti viską taip, kad rodomas daiktas atrodytų tikresnis už realybę. Iš esmės šiuolaikinė kova dėl informacinės įtakos duoda „pašalinį efektą“ nulemiantį

²⁶ Citata iš komentaro po straipsniu „Super L.T.“ laidoje pristatomas Seimo narės I. Valinskienės meilužis“ (video) [interaktyvus]. www.lrytas.lt [žiūrėta 2008 11 13].

imperatyvą: pasitikėk ne savimi, bet informuojančia instancija; tiesa yra tai, ką šiuo metu skaitai, girdi ar matai per žiniasklaidos priemonę.

Įvykių suvokimas formuojamas kaip TV montažas (technologija), sukelian-tis tikroviškumo įspūdį. Taip žiūrovams peradresuojami industriškai padaugin-ti ir sumodeliuoti reikšmių vaizdiniai. Realybė modifikuojama (daroma paval-džia) keičiant žiūrovų percepcines galimybes bei poreikius. Johnas McDade'as šį reiškinį taip įvardijo: „Aš manau, jog sustiprėjusi priklausomybė nuo virtua-liosios realybės ir atitinkamai mažėjantis įsipareigojimas tam, kas realu, gali būti laikoma nūdienos sindromu“²⁷.

Tačiau grįžkime prie mūsų politikų. Jie suvokia arba nujaučia, kokios yra pergalės kryptys, tačiau vietoj tokių, kurie valdo situaciją, jie tampa tokiais, ku-riuos valdo pati situacija. Dauguma autorių prieina prie išvados, kad politikai savo politinę praktiką pritaiko prie žiniasklaidos veiklos. Jie pritaiko savo poli-tines pozicijas, išraiškos priemones, pasirenka komunikavimo lygmenis preci-ziškai derindamiesi prie nusistovėjusių žiniasklaidos funkcionavimo taisyklių. Žiniasklaidos dienotvarkė tampa politikų dienotvarke. O tai reiškia, kad niekas taip nepaveikia politinio lauko būsenos kaip žiniasklaida.

Taigi informacinius procesus reikėtų traktuoti ne kaip procesus, kurių metu siekiama suteikti visuomenei kuo daugiau informacijos, bet kaip procesus, kai suteikiant informaciją realizuojami reikiamų politinių vaizdinių procesai. Kal-bant apie šiuos procesus bandoma ne tik galvoti apie žiniasklaidą, bet ir inte-gruoti ją į sprendimų priėmimo procedūras bei valdžios pozicijų formavimą. Bet problema ta, kad dalis politikų, Lietuvoje neturėdami nei aiškaus supрати-mo apie tai, kas vyksta iš tiesų, nei valios kažką konstruktyviai pakeisti, pritaiko savo pozicijas, pasirenka išraiškos formas bei vertybes, teikiamas žiniasklaidos. Tokiu būdu jie tampa ypač priklausomi nuo žiniasklaidos teikiamos politi-nių vertybių bei prioritetų konjunktūros. Lojalumas žiniasklaidai (kokiai nors žiniasklaidos priemonei) ima reikštis kaip politinę poziciją deklaruojanti priori-tetinė elgsena ir naujas partiškumo principas.

Problema ne ta, kad visuomenė nesuinteresuota ideologijomis, ir dabar jomis domisi tik siauri sluoksniai, o ta, kad visuomenė galėdama aktyviai daly-vauti demokratinuose procesuose ir priimti rinkiminius sprendimus neprilygs-ta elitui, nes nesupranta to, kas daroma. Nesuprantant savo sprendimo esmės, galimų pasekmių, „lygybės principas“ pavirsta imituojamos demokratijos pa-grindu. Dauguma visada nugalės elitą, nes esant formaliai lygiems supratimo kriterijams, kokybės vertė devaluojama.

²⁷ SJ MCDADE, op. cit.

Pabaiga

Jei visuomenę traktuosime tik kaip komunikacinę sistemą, tada kiekvienas konkretus žmogus tampa informacinių srautų sankirtos vieta. Iš jo atimama „dvasia“, savęs suvokimas, valia, jausmai, pagaliau jis nustoja būti savimi ir pavirsta *žiniasklaidiškai* orientuotu objektu. Manau, kad šiuolaikiniame pasaulyje, kai egzistuoja vis didėjanti piliečių priklausomybė nuo informacinių srautų, mes nesugebame atskirti tikros informacijos nuo iškreiptos. Tai padaryti tampa labai sunku ne tik eiliniam piliečiui, bet ir specialistui. Taip yra todėl, kad nepriklausomai nuo to, ar per televizoriaus ekraną mums transliuojami faktai yra tikri ar tik fantazija, informacija, kurią mes gauname, turi realių pasekmių. Demokratijos efektyvumas šiandien yra tiesiogiai priklausomas nuo to, kaip efektingai valdžios bei politikos atstovai sugeba reaguoti ir suvokti, kad realus politinis veikimas prasideda ir vyksta politinės komunikacijos ribose tarp visų galimų politikos veikėjų. Politika praktiškai negali išvengti žiniasklaidos tarpininkavimo ir įtakos nė viename politikos darymo etape.

Žiniasklaida tampa daugelio įvykių rezonatoriumi, net ne visada suvokdama galimų socialinių, politinių ar ekonominių tokio reiškinio pasekmių. Ji vis intensyviau skverbiasi į politiką daugeliu atvejų tapdama ir iniciatore bei atlikėja. Tai gi politika, partijos virsta sudėtinė žiniasklaidos modeliuojamo pasaulio dalimi, dažniausiai priklausoma ir valdoma ne iš partinių struktūrų centrų. Dabar partiškumas greičiau yra „kamufližas“, siekiant politinių, ekonominių ar kitokių tikslų, nes valdžia egzistuoja komunikacinio naratyvo audinyje ir per jį. Teatrališkumas, vaidyba, įvaizdžių ryškumas tampa šio naratyvo atraminiais taškais. Ideologijos, partijos bei politinės pozicijos yra tik pagalbinis fonas žiniasklaidos spektaklyje.

Literatūra

- ARENDD, Hannah. *Tarp praeities ir ateities*. Vilnius: aidai, 1995.
- von BEYME, Klaus. Party Leadership and Change in Party Systems: Towards a Postmodern Party State? In: *Governement and Opposition*. 1996, vol. 31, nr. 2.
- JASTRAMSKIS, Deimantas. *Žiniasklaidos organizacijos nuosavybės struktūros ir žiniasklaidos priemonės šališkumo raiškos santykis (Lietuvos nacionalinių dienraščių tyrimas 2004 m. Lietuvos Prezidento rinkimų kampanijos metu)*. Daktaro disertacija. VUL, Vilnius, 2009.
- Lietuva po Seimo rinkimų 2000*. Vilnius–Kaunas: Naujasis lankas, 2001.
- PEČIULIS, Žygintas. *Iki ir po televizijos*. Vilnius: Versus aureus, 2007.
- Pilietinė visuomenė: politikos įpilietinimo projekcijos: kolektyvinė monografija*. Klaipėda: Klaipėdos Universitetas, 2006.
- PRAZAUSKAS Algimantas ir Ingrida UNIKAITĖ. *Politologijos pagrindai*. Kaunas: VDU leidykla, 2007.
- Vertybių nykimas? Rimtas požiūris į atsakomybę*. Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2008.
- ŽVALIAUSKAS, Giedrius. *Ar partijos Lietuvoje yra demokratiškos?* Kaunas: Technologijos, 2007.
- ЛУМАН, Никлас. *Реальность Массмедиа*. Москва: Праксис, 2005.

Lauras Belinis

Mediatized Politics – New Order, New Players, New Power

SUMMARY

The article speaks about the after-effects of the approach of the media and politics to the political environment. The repeating of functions common to subjects of politics and full or partial takeover of some of them on behalf of the media system create a new situation, one where the power of political decision is being shared around in the political structure and media system. The processes of the mediatization of politics raise new possibilities for political expression.

The problem is that today the contest of political powers is not the result of competition between political subjects but the outcome of the fight of politics and media.

Keywords: mediatization, mass media, the political field, virtual politics, political communication.